

הישיבה המאה וחמישים (ק"נ)

ביום רביעי, ד' בניסן התשמ"א (8 באפריל 1981) בשעה שלוש אחה"צ, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים האדונים א' אבן-שושן, ש' אברמסון, ע' אורנו, ש' אירמאי, ז' בן-חיים (יורר), נ' ברגרין, ג' גולדנברג, ש' מורג, א' מירסקי, ש' מלצר, גב"ע צרפתי, מ"צ קדרי, י' רצהבי, י' שבטאל.
 החברים היועצים הגב' ש' הראבן והאדונים ח' איזק, מ' בר-אשר, מ' מייזלש, י' מנצור, א' פורת.
 אורחים: הגב' רחל פאיאנס והא' דויד פאיאנס ובני ביתם.
 ד"ר אורמיאן

התנצלו: האדונים א"א אורבך, ע' איתן, י' בלאו, א' ברוידא, א' דותן, מ' ולנשטיין, ד' טנא, ש' ייבין, א' מגד, מ' מדן, ע"צ מלמד, ד' סדן, ח' רבין, מ' שלי.

- סדר היום:**
- א. הודעות
 - ב. דברים לזכרו של הא' לייב פאיאנס
 - ג. אישור זיכרונות הדברים של ישיבות המליאה קמ"ח וקמ"ט
 - ד. אישור מונחים:
 1. מלים בשימוש כללי
 2. מונחי פסיכולוגיה, פרק ו': הניעה וריגוש
 - ה. המשך הדיון בדו"ח הוועדה לעברית בת זמנו

א.

הא' בן-חיים: חברי האקדמיה, אורחים נכבדים, אני מקדם בברכה את כל באי הישיבה הזו, ובברכה מיוחדת את חברנו הא' ברגרין שבמשך זמן מסוים נעדר מעבודת האקדמיה מפאת מחלה ועכשיו חזר לאיתנו וחזר להשתתף בקביעות בישיבות המליאה, כדרכו, בשקידה ובמסירות רבה. אנו מאחלים לו שיוסיף עוד שנים הרבה להשתתף אתנו בעבודה.
 קודם לכל מעשינו היום נכבד את זכר חברנו היקר, אריה לייב פאיאנס, שהלך ממנו לפני ימים מעטים, בתשעה באדר שני.
 רב פעלים היה חברנו פאיאנס בלשון העברית, וכל מה שעשה בה ולה, באהבה ובמסירות עשה. מידת הענווה שבו עיכבה אותו מלפרסם כתבים הרבה בשמו, אבל הוא לא היסס לשקל הרבה משלו בכתבי אחרים, על דרך מתן בסתר, בין בעריכתו הלשונית ובין בעצתו לכל דורש - ורבים היו דורשיו. עצתו ביד רחבה ניתנה ובמאור פנים.
 הוא היה מאותה חבורת אנשי הלשון שנתמעטה בדורנו: בקי להפליא בכל מכמני העברית לרבדיה ולדרכיה, בסוגי היצירה השונים: מקרא, תלמוד ונושאי כליו, פיוט, שירת ימי הביניים וספרות מאוחרת - ועם זאת בעל הבנה וחוש לצורכי הלשון בזמנו.
 זיכרונו עמד לו לדלות ישר מן המקורות כל ביטוי שאקק לתת לו מהלכים בלשון. שלושים וחמש שנה פעל במחיצת המוסד הזה. בשנת התש"ו נבחר לוועד הלשון העברית, ואחר כך נבחר לאקדמיה ללשון העברית.

משפע ידיעותיו בספרות העברית ומניסיונו הרב בעריכה תרם תרומה נכבדה לפיתוח הלשון העברית ולקידום האקדמיה ללשון העברית. חבריו לעבודה הוקירוהו ואהבוהו בשל מידות הענווה והאצילות שבו. יהי זכרו ברוך.

אני מבקש להביע את השתתפות האקדמיה ללשון העברית בצערן של חברנו הא' עוזי אורנן ובצער משפחתו במות אחיו המשורר הגדול והמקורי יונתן רטוש.

ולהבדיל בין אבל לשמחה: נברך את חברנו הא' אבן־שושן על פרס ביאליק שהוענק לו השנה לאות הוקרה על פרסום הקונקורדנציה שלו למקרא, בעריכה מיוחדת ונוחה לשימוש הרבים. בשמחתו אנו שמחים.

אבקש את חברנו איזק לומר דברים לזכרו של אריה לייב פאיאנס ז"ל.

ב.

הא' איזק נושא דברים

לזכר הא' אריה לייב פאיאנס, ע"ה

מעטים הם בימינו תלמידי־חכמים, בני סוגו ושיעור קומתו של חברנו אריה לייב פאיאנס ז"ל, והסתלקותו מארצות החיים הריהי אבדה, אבדת יחיד ואבדת רבים, שאינה חוזרת. לא רק יחיד גדול נפטר לבית עולמו אלא דור מתמעט. אחד אחד הם נשמטים והולכים ואין חסרונם מתמלא – דור חובשי בית המדרש, חניכי הישיבות המפוארות של פולין, רוסיה וליטא, אשר מהם קמו לנו גדולי רבנים מזה ונציגים מזהירים של תרבות יהודית ועברית מזה. קרקע צמיחה זו היא שגידלה גם את אריה לייב פאיאנס. הווי בית גידולו, אילן יוחסין של דורות רבנים כמו גזרו מראש את תוואי מסלולו של בראבהן זה אל הלימוד בישיבה, ישיבת וולוז'ין המהוללה. אמנם לא שימש פאיאנס ברבנות, שהוסמך לה – וכאן אנו מוצאים סטייה מותנית־התקופה מאורחות המסורת המשפחתית – אלא בחר ללכת בדרך ההוראה האחרת, החילונית, ששוב לא נטש אותה בעצם עד סוף ימיו, גם אחר שרחק מקאתדרה של בית־ספר וגימנסיה עברית בביאליסטוק עירו, ועלה לארץ ישראל והיה לאחד מראשי העושים בשדה לשון וספר. עזב את הרבנות, ולא עזב את דרך התורה. בזכות השתקעותו בחדרי תורה באותו פרק של חייו, שנתעצב ונתגבש בו צביונו, בזכות כוח זיכרון עילויי, שנתקיים בצלילותו גם לעת זקנה, היה לו המסד התורני נכס צאן־ברזל, שלימים היה מתפרנס בו בחקר הלשון והמקרא, אשר חייו היו קודש להם, וגדולה מזו – היה מפרנס בו אחרים.

מורה הוראה היה. מים ששתה בנערותו ובבחרותו, לא איבד מהם טיפה בכל פ"ד שנותיו, והרווה בהם צמאי דעת לרוב. איש השפע בעושר ידיעותיו ובמידת נכונותו לזכות בהם כל מי שנצרך. כבר צוין בימים אלה, מה רבה הייתה העזרה שהושיט בנפש חפצה – וכמעט בעילום שם – לסופרים ולמשוררים, בין ראשונים במעלה ובין קטנים מהם, כי מימיו לא בז לקטנים, וכמה היה מסייע בקלות כבחמורות של דקדוק וניקוד ומה מרובים היו רישומי תיקוניו בין שיטי כתיבה. עריכתו השתרעה על פני כל תחומי הספרות – ספרות יפה, שירה, ספרי מדע ופובליציסטיקה. ביחוד הורגשה ידו העורכת, המשביחה והמגהצת חספוסים וקימוטים והמצרפת חטיבות שלמות של מחקר עצמאי בכמה וכמה מהדורות של פירושים למקרא, ובפרט המהדורה החדשה של התנ"ך בפירוש ש"ל גורדון –

ויוזכר, אף במהדורה אחרונה של ספר האגדה. עורך זהיר לעילא היה ונמנע מלהריץ קולמוסו. סופרים שנזקקו לעריכתו הרבו לשבח את רגישותו לכבוד היוצרים ואת השתדלותו לסגל את תיקוניו לסגנונם.

עתה בואו ונניח קצת את הדיבור לתרומתו של אריה לייב פאיאנס ז"ל ללשון העברית, שהיא הייתה שעשועיו כל ימיו.

פאיאנס חברנו היה חי את ההווה העברית בכליותה. מצד אחד היה גלוי לפניו, זכור ושמור בגנזך מוחו, האוצר שנתקפל בכל רובדי הלשון לדורותיה, ומצד אחר היה איש מן הבנאים המיומנים של העברית שקמה לתחייה בזמננו, ובתור חבר של ועד הלשון ואחר-כך של האקדמיה ללשון העברית היה משתף את עצמו בשקידה ובהתלהבות נעורים במעשה היצירה של הלשון המחודשת - לא רק כממשיכה של מורשת עבר אלא כחדשן המבקש להעשיר את העברית בת זמננו במלים של יום יום ובמונחים טכניים-מקצועיים, במידת האפשר בצלמם כדמותם של גנזי לשון המקורות העתיקים. לגבי עבודתו של א"ל פאיאנס בתחום זה של חידוש והרחבה של העברית ראוי להוסיף עוד: הוא, איש רוח מובהק, היה בקי היטב בעולם המעשה והטכנולוגיה החדשה, ובקיאותו זו היא שעמדה לו בעבודתו בוועדות שונות של האקדמיה.

לא הרבה פאיאנס להשתתף בדיונים של ישיבות המליאה של האקדמיה. בשנים האחרונות, משנחלש מחמת זקנה, ודאי קשה היה עליו המאמץ הגופני לעלות לירושלים. אבל נראה, שגם הייתה בו הרגשה שישבות המליאה אינן עוסקות דיין בשקלא וטריא של סוגיות לשון, בליבון ממש של בעיות, ורב בהן הצד הפורמלי, שלא היה מעניין אותו. את סדנת העבודה המעשית של האקדמיה ראה פאיאנס בוועדותיה, ואכן עבד בחריצות ובהתמדה ברבות מהן.

כאן היה תחום חיותו. כאן לא היה צורך לבקש את רשות הדיבור. כאן אפשר היה לו להרצות דברים בלי שתהא עליו אימת הציבור. כאן יכול להשיח שיחה חופשית, להשחיל עניין בעניין, לאלתר ולהביא דוגמאות מראשונים ומאחרונים - והכול מתוך חדות לימוד ועיון. בישיבות אלו היה פאיאנס, איש הרעים הנלבב אך גם הידען ובר-הסמך, תופס מקום בראש השולחן, שולה מובאות מנבכי זיכרונו, מעלה הצעות ומנתחן, סוטה לנושא אחר, מקיש מלשונות אחרות ששלט בהן, מסביר לאורך ולרוחב, משום מה צורה מסוימת, שהוא מציע. עשויה להתקבל חרף טעמה הלמדני או המליצי, והדברים נאמרים בנעימות ובקלילות ובלמד דעת. זו הייתה דרכו בוועדות לתקנת הלשון וללשון העיתונות עוד בימי ועד הלשון, וכך עבד בוועדה למונחי הצבא, בוועדה למונחי המוסיקה ובעת האחרונה בוועדה למונחי הזואולוגיה ובוועדה למלים בשימוש כללי. בכולן קיים תפקיד פעיל, יוזם, ולפעמים - עם כל ענוותנותו - תפקיד מכריע.

אין האקדמיה נוהגת לייחס לחברים מחבריה זכויות יוצרים על חידושים. על פי רוב המחדשים אפילו אינם ידועים ואינם רשומים ברשומות הישיבות. אבל אולי מותר בהזדמנות זו, כשאנו מספרים בשבחו של נפטר, למנות מקצת המלים, שפאיאנס ז"ל הגה את חידושן. אפשר שדוגמאות מועטות אלו עשויות להזכיר לנו את דרכו בעשייה זו. למשל, ככל הזכור, היה פאיאנס אבי המונח הצבאי "דָמָה" הידוע והשגור כיום. אחד המשתתפים בוועדה למונחי המוסיקה נזכר, שפאיאנס חידש את המונח "תֵּאֲרִית" מלשון תואר, במשקל הנדיר "פעלית" על דרך שארית, כתרגום לפיגורה מוסיקלית.

בין המלים, שהציע פאיאנס בשנים האחרונות בוועדה למלים בשימוש כללי, אולי כדאי לציין אחדות, אף כי לא אושרו על ידי האקדמיה או עדיין לא אושרו. הנה המלה: "צֵעֵן", שפאיאנס חשב אותה מלה עברית נאותה לבוא תחת "טרמפ" הלועזי, על פי "אהל בל יצען" שבישיבה, פועל שלפי שימושו בספרות העברית המאוחרת יותר נראה לו פנוי לעניין הנדידה המודרנית של הסעה במכונית, המובע במושג "טרמפ".

או כשבאה הוועדה זה מקרוב לדון במלה הבין-לאומית "קומפאקטי", הציע פאיאנס "צָמוּם" - לשון צמצום והקטנה. כמו כן ביקש לחדש "תְּשֵׁר" במקום "טיפ", היא התשורה, שקורין דמי שתייה הניתנים על שירותים.

אם מלה מן המקורות נראתה לו הולמת את העניין המבוקש, לא נרתע פאיאנס מפני הטענה, שלעולם לא תיקלט מלה שכזו בשימוש ימינו, אלא האמין בכוח השכנוע של סמכות האקדמיה, שסופו לנצח. כך, למשל, באחד הדיונים על המלה "אספקט" (אגב, הוא לא היה מן המתנגדים ל"היבט") העלה את הרעיון לתרגם "אספקט" במלה התלמודית "רְאִי" ובמספר רבים "רְאִיִּים", על דרך: לא ראי זה כראי זה.

לא מכבר נשאלה הוועדה למלים בשימוש כללי, כיצד לתרגם את המלה, שבגרמנית היא Goldbruch ופירושה שברי תכשיטי זהב, הנמכרים בחנויות צורפים. פאיאנס הציע: "שְׁבֶרֶת זהב" - על משקל פסולת, נסורת, גרודת, נפולת וכיוצא בהן. קלות זו, טבעיות זו - כמשחל ביתא מחלבה - במעשה התאמה של שורש עברי למשקלים בעלי משמעות אפיינו את עשייתו של פאיאנס במעבדתו הלשונית.

והרי עוד דוגמה קטנה אחת, שיש בה כדי להעיד על כך.

ידוע הקושי למצוא מלה עברית במקום "פארגינן" שביידיש. זה שנים אנו מתלבטים בפועל זה, עד שנתחדש בעגה העברית הפועל הממזרי "פרגן". כשדובר באותו עניין בוועדה למלים בשימוש כללי, הציע פאיאנס את הצירוף "עיני יפה בו", שכמובן אינו חידוש אלא ביטוי ישן, אך פאיאנס הסביר, שעדיף הוא ביטוי זה, שנאמר על דרך החיוב, מן "אין עיני צרה בו", כפי ש"פארגינן" מיתרגם לפעמים על דרך השלילה ושלא כרוח המלה ביידיש.

ועוד אזכיר, שבאחת הישיבות האחרונות ממש של הוועדה נדונה המלה האנגלית והבין-לאומית כמעט, built-in, כגון מקרר שהוא built-in, מובנה בתוך הקיר; ופאיאנס, שהיה שש תמיד לחידושים נועזים, הציע את שם הפועל "בנוי-תוך", אף סגנר עליו בלהט.

עד כאן על פאיאנס שבעל-פה בענייני לשון. לסיום, מלים אחדות על מה שכתב פאיאנס ז"ל, או ליתר דיוק, על מה שלא כתב, לצערנו.

לכאורה פליאה היא, כמה אדם זה הצניע את עצמו. בפרשנות המקרא שהתקין וערך גם הרבה ביאורים משלו, ובכל אלה שמו כמעט אינו מוזכר. אף בענייני חקר הלשון הסתפק בהערות קצרות, הגם חשובות, שפרסם לעתים רחוקות למדי ב"לשונונו לעם". נזכר אני, למשל, שתי רשימות שכתב לפני שנים רבות. האחת בשביל להוכיח, באיזו מידה החידוש שנתחדש בימינו להמיר **מסיבות** במ"ם, בהוראות "אומשטענדע", ב**נסיבות** בנו"ן אין לו על מה שיסמוך; והאחרת בשביל לסתור את ניסיונו של דוד בן-גוריון לבטל את המלה זימה בקמץ קטן, השגורה בפינו, במשקל שעוד קבע אליעזר בן-יהודה, מפני זימה בחיריק. כאן, כברשימות קטנות אחרות, נתגלה אריה לייב פאיאנס במיטבו - בבהירות ההרצאה ובשימוש באפאראט מדעי מסועף, אף כי היה מדובר רק בהערה חטופה. למקרא דוגמאות אלו אנו שואלים את עצמנו, מדוע המעיט כל כך בפרסומים? שמא ענוותנות יתרה הייתה בו, או שמא דווקא רוב-דעת הביאו לידי זהירות יתר ורתיעה מפני הפרסום. מכל מקום, מה צר, שלא הניח אריה לייב פאיאנס משנה סדורה בפרשנות המקרא ובמחקר הבלשני, שבלי ספק היה גם היה בכוחו ליתן לנו. הן רסיסים שזרה זעיר פה זעיר פה מראים בעליל, איזו יכולת כבירה הייתה אצורה בו. תהא נשמתו של חכם עניו זה, איש אשכולות אמת, צרורה בצרור החיים של תפארת הלשון העברית המתחדשת.

הא' בן-חיים: תודה רבה על דברי ההערכה היפים לחברנו פאיאנס ז"ל. יהיו ההוקרה, החיבה וההערכה שלנו לאריה לייב פאיאנס ז"ל מקצת נחמה למשפחה האבלה. עכשיו הודיעו לי שמשפחת פאיאנס תרמה את ספרייתו של אריה לייב פאיאנס ז"ל לאקדמיה, לסניף בתל-אביב. אין צורך לומר כמה אנו מודים למשפחה. אני בטוח שהספרים הגיעו למקום הנכון והם ישמשו אותנו בעבודתנו. היום מלאו לך שישים שנה, חברנו איזק, בן שישים לנעורים או בשישים חכמה.

ג.

הא' בן־חיים: אנו חוזרים לעבודתנו הרגילה. הסעיף השלישי בסדר היום הוא: אישור זיכרון הדברים של הישיבה הקודמת וכן זיכרון הדברים של הישיבה הקודמת לקודמת. אם יש הערות טכניות או סגנוניות, עדיין אפשר למסור אותן למזכירות. זיכרונות הדברים האלה נועדו לפרסום, הם כבר ערוכים כך. מי שמבקש לתקן תיקון טכני או סגנוני, מתבקש להודיע למזכירות האקדמיה. אם אין ערעור, יש לקבוע, כי זיכרונות הדברים אושרו, פרט לאותם תיקונים קלים שיהיו, אם יהיו.

ד.

1. מונחים בשימוש כללי

הא' בן־חיים: נעבור לסעיף הבא: אישור מונחים. נתחיל במונחים בשימוש כללי.

הגב' שלומי: יש לנו שתי קבוצות של מונחים שנדונו זמן רב לפני כן. הוחלט שלא להציע מלה עברית מיוחדת ל"היפרמרקט" ולהסתפק במונח "מרכול" שנתקבל באקדמיה כמונח עברי ל"סופרמרקט". לפי דעת שני הוועדים אין הבדל כה גדול בין מרכול לבין מה שכולל בהיפרמרקט.

הא' בן־חיים: רשימה זו אושרה בישיבה המשותפת של שני הוועדים. אם אין ערעור על ההצעה, שהמונח מרכול ישמש גם סוגים אחרים של חנויות כמו היפרמרקט, או היפרשוק, נעבור להצבעה.

הצבעה

בעד ההצעה שמרכול ישמש כשם כולל, גם לסוגים אחרים - 14
נגדה לא הצביע איש

המונח מרכול כשם כולל, גם לסוגים אחרים, אושר.

הגב' שלומי: המונח המוצע לאישור: רכב (drive-in); מוצע, שעל פי המונח קולנוע־רכב יהיו גם הצירופים: בנק־רכב, מסעדת־רכב.

הא' בן־חיים: אם אין הערות, נצביע.

הצבעה

בעד ההצעה לאשר את רכב בצירופים: בנק־רכב, מסעדת־רכב, דוגמת קולנוע־רכב - 15
נגדה לא הצביע איש

הצירופים בנק־רכב, מסעדת־רכב - אושרו.

הגב' שלומי: המונח מְחַנְאוֹת אושר. מוצע הצירוף אֶתֶר מְחַנְאוֹת, הפועל יֵצֵא לְמְחַנְאוֹת, והשם מְחַנְאִי.

ה צ ב ע ה

בעד ההצעה לאשר מְחַנְאוֹת, אֶתֶר מְחַנְאוֹת, יֵצֵא לְמְחַנְאוֹת, מְחַנְאִי - 15
נגדה לא הצביע איש

המונחים: מְחַנְאוֹת, אֶתֶר מְחַנְאוֹת, יֵצֵא לְמְחַנְאוֹת, מְחַנְאִי - אושר.

הגב' שלומי: מוצע המונח מְעוֹנוֹעַ caravan, וברבים - מְעוֹנוֹעִים. המלה הזו משמשת במשרד הקליטה.

ה צ ב ע ה

בעד ההצעה לאשר את המונח מְעוֹנוֹעַ (מְעוֹנוֹעִים) - 14
נגדה 1 -

המונח מְעוֹנוֹעַ (מְעוֹנוֹעִים, ברבים) אושר.

הא' בן־חיים: כמונח עברי ל"טיפ" ההצעה היא - תֶּשֶׁר.

הא' מלצר: תֶּשֶׁר מלשון תְּשׁוּרָה.

הגב' שלומי: תֶּשֶׁר - תְּשׁוּלוֹם שירות.

ה צ ב ע ה

בעד ההצעה לאשר את המונח תֶּשֶׁר - 13
נגדה לא הצביע איש

המונח תֶּשֶׁר אושר.

הא' בן־חיים: הייתה ברכה בכך שזימנו את שני הוועדים לישיבה משותפת. הם תחילה התלבטו, התווכחו ובסוף הציעו הצעה שמניחה את דעת רוב החברים. נמצא עמנו ד"ר אורמיאן, ולכן אני מציע שנעבור לאישור מונחי הפסיכולוגיה.

2. מונחי הפסיכולוגיה

הגב' בהט: הוועדה למונחי הפסיכולוגיה השלימה עוד פרק אחד וכינתה אותו: הַנִּיעָה וריגוש.

בהזמנה לישיבת המליאה שונה שמו של הפרק. המלה הנעה הוחלפה בהינע. כשהתכנסו שני הוועדים, ועד המינוח וועד הדקדוק, שוב שונתה המלה והועדפה המלה הַנִּיעָה - צורה, שנזכרה בהודעת הסיכום בצד השם הינע, להכרעה.

אני מבקשת להקדים ולומר שהיה צורך בעיני הוועדה - והדבר נראה גם לחברי שני הוועדים - להמיר את המלה הנעה במלה דומה במשקל קצת שונה, בגלל החשש של החלפת ההנעה בהנאה. הכול מכירים בכך, שאין לעקור מלים, שיש בהן האות עי"ן מחשש שיעשו את העי"נים אל"פים, אבל הפסיכולוגים טענו ששתי המלים משמשות בפסיכולוגיה, ולעתים קרובות הן באות בהקשר אחד, והכרח הוא להבחין ביניהן בדרך הנשמעת לאוזן. אם לא תוחלף המלה יוסיפו לומר מוטיבאציה.

בעיני שני הוועדים נראתה הצורה הניעה, שהיא צורה כשרה בדקדוק ויש כמותה מלים בעברית, יותר מאשר הינע. אתם מתבקשים לאשר את המלה הניעה. האדונים רצהבי ומנצור פנו לוועדה בדברי התנגדות נמרצים, וביקשו שלא לשנות בגלל הרישול שבהגיית רבים. הוועדה ראתה את העיקרון שלהם צודק בדרך כלל, אבל, כאמור, בעניין זה לא היה מנוס אלא להפריד הפרדה ברורה בין ההנעה לבין ההנאה.

הא' שבטיאל: אני רוצה להפנות את תשומת-הלב שבאחד ממאמרי של הרב סולובייצ'יק ראיתי את החידוש - אתנע למוטיבציה.

הא' אבן-שושן: זהו חידוש של שרת.

הא' מירסקי: חידוש של יינון למונח הלועזי מוטיב.

הא' מנצור: אני מתנגד עקרונית לשינוי צורה בגלל רשלני הגייה. אם נלך בדרך זו נצטרך למצוא תחלופים ל"עומד", שלא יוחלף ב"אומד", ול"עובד", שלא יוחלף ב"אובד", ולא יהיה לדבר סוף. אני מציע להשאיר את המונח "הנעה", אם הוא המתאים כאן ולא ליצור צורה מוזרה כמו "הניעה". אילו הייתה האות ה"א מן השורש, כמו "הליכה" - ניחא. אולם האות ה"א של "הניעה" היא של בניין הפעיל. האם יש צורות כאלה בלשון ימינו?

הא' בן-חיים: במקורות יש הרבה. בבן-סירא - הַשִּׁיגַת יָד.

הא' בנדויד: הקילת מלאי ...

הא' בן-חיים: יש צורה כזו בגמרא ובמקורות יותר מאחרים. זיידל כתב על כך. יש כך אפילו אצל השומרונים.

הא' קדרי: אני רוצה לתמוך בעמדתך שלא לחדש מלה שיש חשש שיחליפו אותה במלה אחרת. זה יביא לידי כך שאנשים יאמרו "הנאה באל"ף" (הא' אבן-שושן: כך אומרים).

הא' בן-חיים: חיפשנו מלה מהשורש נוע. המניע נשאר מניע. דרושה מלה מופשטת לכלל המניעים. הניעה מזכירה את המניע. זוהי צורה כשרה. זוהי אחת הדרכים היפות להשתמש בצורות מקבילות לגוון בהן משמעויות.

הצבעה

בעד ההצעה לאשר את המונח הניעה (מוטיבציה) - 13
נגדה - 4

המונח הניעה אושר.

הגב' בהט: שלוש המלים הבאות קשורות זו בזו. חיפשנו דרך לתרגם את המונח impulse. הוועדה ראתה לנכון מצד ההיגיון לקרוא ל-drive - יצר, ול-impulse - דחף. אבל כל הפסיכולוגים שהעירו את הערותיהם העמידו אותנו בפני העובדה, שהתרגום דחף ל-drive מקובל כל-כך, עד שנהיה לוחמים מלחמת שווא, אם נחליף את השם במלה אחרת. נאלצנו להשאיר את המלה דחף בתרגום ל-drive, ובצדה הוספנו כמלה חלופה יצר. חיפשנו אפוא מלה מתאימה ל-impulse והוצע בוועדה - פרץ, וממנו לאימפולסיבי - פרצני, וכשם התכונה: פרצנות - אימפולסיביות (instinct הוא אינסטינקט).

הגב' הראבן: האם לא מדברים לעתים קרובות על impulse שלא פרץ החוצה? למה להשתמש במלה פרץ? impulse לא חייב לפרוץ הוא יכול להיות נסתר ולא פורץ החוצה.

הא' מלצר: פרץ כבר אושר: סער ופרץ.

הא' בן-חיים: האם יש הצעה אחרת? אין. הוועדים דנו וסיכמו. אם אין הצעה אחרת, נצביע.

הא' אורמיאן: impulse זו פעולה, ולא המניע לפעולה. אם אין פעולה, אין impulse. impulse זוהי התפרצות, פעולת התפרצות. פרצן הוא אדם שמטבעו הוא אימפולסיבי, מתפרץ.

הא' מנצור: אולי נשהה את ההחלטה כדי למצוא מונח יותר מתאים. לא נראה לי שהמונח "פרץ" מתאים כאן.

הא' בן-חיים: החומר נשלח לחברים. הוועדה דנה ולא המליצה לקבל מונח אחר. שהיה ההחלטה מונעת פרסום גם של מונחים אחרים. לאחר שהמונח נדון בישיבה משותפת של שני הוועדים ואין הצעה אחרת, אין טעם לדחות את ההכרעה.

הא' אורמיאן: זוהי פעולה מיידית, בלי חשיבה, בלי רצייה, שפורצת מאליה.

הא' בן-חיים: אין הצעה אחרת. אני מעמיד להצבעה את ההצעה שלפנינו.

הצבעה

בעד ההצעה לאשר פרץ - פרצני - פרצנות - 13
נגדה - 2

המונחים פרץ-פרצני-פרצנות אושרו.

הגב' בהט: המונח sensitization אי-אפשר לתרגמו בריגוש, כי שם זה הוא תרגום ל-emotion. הוועדה הציעה לברר כמה אפשרויות: הרגוש (מן הפועל הרגש), ארגשה (הפועל ארגש) ורגשוש (מן הפועל רגשש).
בראשונה הוצע גם שרגוש, וצורה זו נדחתה מיד. בוועד המינוח הייתה ההכרעה לצד רגשוש, וכך הוסכם בשני הוועדים.

הא' בן־חיים: הבעיה היא שגם רגש וגם הרגיש כבר תפוסים הם, ועל כן אין אפשרות להשתמש בה לצורך הנדרש. אולם כשם שיש משורש ער"ב - ערבב מדוע לא תוכל להיות צורת רגֶש?

הא' קדרי: אני מציע להתחשב במה שמצוי במקורות. פעלים יוצאים יכולים לשמש כגורם לאותן פעולות. ממאן, האישה ממאנת, ומצד שני, ממאנים אותה. הרגיש יכול לשמש גם להבעת גרימת ההרגשה: הוא מרגיש (פועל עומד), ומרגישים אותו, "מביאים אותו לידי הרגשה".

הא' אורמיאן: אנו קשורים לשורש רגש. כל הניסיונות לומר הרגיש כמעורר רגש לא יצלחו בדיבור. כיוון שכך, חיפשנו צורה אחרת שיש בה שימוש בריגוש. זהו מונח טכני, לא של יום־יום, שאינו שכיח יתר על המידה. הוא לא יתפשט יותר מדי. הוא דרוש בשביל הפסיכולוגים. זהו מונח. זה יהיה ברור בצורה המיוחדת של הפועל.

הא' מורג: לי נראה שיש פה שאלה יותר עקרונית לא רק במונח זה, אלא גם באחרים. אם אנו רוצים להעביר אל הדובר עברית את המשמעות של המונחים, אנו צריכים לעשות אותם שקופים במידת האפשר. אנו יושבים פה קבוצה של דוברי עברית. זה איננו המדגם. צריך לבדוק מה תופס או מה קולט הדובר עברית בצורה רגש. אביגדור המאירי, ברומנים הזעירים שכתב ותרגם, הרבה להשתמש בפעלים מסוג זה, כגון צחקק, חבקק, אבל הם שייכים לקטגוריה משמעותית אחרת. מהי המשמעות המבנית של צורה כגון רגש? חייבים לבדוק זאת בעברית בת זמננו. תפקידה של האקדמיה לבדוק זאת. אנו דנים על כך בלי אפשרות לקבוע את מסקנותינו על־סמך נתונים אובייקטיביים. זה שייך לתחום עבודתה של האקדמיה בעברית בת זמננו - כיצד נתפס המשקל, כיצד נתפסת התבנית? עבורי המלה רגש איננה מעבירה את העשייה של מישהו לרגיש. יש בה הזערה.

הא' אברמסון: לדבריו של הא' קדרי - עלינו לשים לב, שכאשר רוצים לומר גרימת מיאון מוסיפים "את". בלי "את", אין לכך אותה משמעות. הכוונה של המונח שלא יצטרכו להוסיף אליו מלים. לכן פסלו את ההרגש.

עברית בת זמננו היא חשובה מאוד, אבל כאן עוסקים במונחים. אינני יודע אם יהיו עוד מאה אנשים שישתמשו בתיבה חוץ מאנשי המקצוע, והם מבינים למה הכוונה. הנימוק של עברית בת זמננו איננו תופס. זו אינה תיבה בשימוש כללי.

הא' מורג: זוהי שאלה עקרונית לגבי כל מונח.

הא' אברמסון: אם המונח כשר, הוא יופיע בכל העיתונים.

הא' מלצר: בישיבה של שני הוועדים התנגדתי לרגש, כי היה לי רושם שיש בכך הקטנה. אבל שוכנעתי שהמונח הוא טוב. הכוונה היא לא לעורר רגש במישהו אלא לעורר את רגישותו, לעשות אותו יותר מסוגל להרגיש.

הא' אורמיאן: לעשות אותו - זוהי פעולה חינוכית מדריכה, ולא לכך הכוונה. הכוונה לעורר באדם מצב רגשי ולא להדריך אותו למצב רגשי. יש תופעות מסוימות המעוררות רגישות. זהו מונח ליודעי דבר בלבד.

הא' בן־חיים: אפשר לשאול את פי "העם" כאשר רוצים לערוך תיאור מדעי למציאות קיימת, אך לא מצאתי בשום מקום שכאשר באים לקבוע טרמינולוגיה טכנית ומדעית, שהולכים לשאול את העם איך יבין את המונח. קובעים זאת כמו שקובעים הרבה מונחים אחרים, ו"העם" ילמד. אין ספק שהמלה רגשש כמעט איננה קיימת בלשון. היא מוצעת לצורך מיוחד. השאלה, אם המונח הטכני מתאים לכללי הדקדוק או לא. זאת אנו צריכים לקבוע, ולא אם יבין מישהו את המלה בלא הסבר. אם ההכפלה מביעה את ההקטנה יש מחלוקת עתיקה כידוע. משתמשים בכך גם לכאן וגם לכאן. המלה רגשש מזכירה רחשושי לב.

הא' אבן־שושן: אני מסכים למשמעות המקובלת היום של מלים כגון שחקק, גרדד, קצץ - למתן גוון של קלות; אמנם לא מעטות המלים שהכפלה היא לאו דווקא להקלה, כגון "ערבב", "שרטט", "שרבב". אין לקבוע כלל שההכפלה היא דווקא להקטנה. ואשר ל"רגשש" - אין כל חשש שמא יחשוב מישהו כי הכוונה היא דווקא להקלה - ואין כל רע בדבר. אין דבר זה צריך להביאנו לידי ריגוש ...

הא' אורמין: יש לנו מלה עברית טובה ומקובלת - מרגש, מביא אותו לידי התרגשות. אבל הקושי הוא ששם־העצם יהיה ריגוש, והמלה ריגוש מיועדת בשביל emotion ולא בשביל feeling. לכן לא יכולנו להשתמש במלה שהייתה מביעה את המצב, משום ששם העצם לא יתאים לכך. השורש הזה עמוס בחיי יום־יום בפסיכולוגיה. לכן אני מבקש שתאשרו את ההצעה.

הא' בן־חיים: אני מעמיד להצבעה את ההצעה של שני הוועדים.

ה צ ב ע ה

בעד ההצעה לאשר רגשש - רגשוש 11 -
נגדה 3 -

המונחים רגשש, רגשוש - אושרו.

הגב' בהט: המונחים הבאים הם sociogenic יציר החברה, biogenic יציר הטבע. מלים אלה כבר ניתרגמו בפסיכולוגיה החברתית, אלא שחל בהם שינוי קטן: במקום מן החברה - והכוונה להופעה שמקורה בחברה או בטבע, דבר זה הולם קבוצה אחרת במונחי הרפואה: יציר חוץ (exogenic) ויציר פנים (endogenic).

הא' בן־חיים: נצביע על ההצעה.

ה צ ב ע ה

בעד ההצעה לאשר את המונחים יציר החברה, יציר הטבע - 18
נגדה לא הצביע איש

המונחים יציר החברה, יציר הטבע - אושרו.

הגב' בהט: כל המלים האחרות לא נשתנו שינוי ניכר מהודעת הסיכום. השינויים הם קלים, ואני חושבת שאפשר להחליט על כולם כאחד.

passion - עוז רגש; לפי ההצעה של הא' מלצר ראתה הוועדה להוסיף: בולמוס, המתאימה לעניין במקרים רבים. וכן הוסכם להוסיף שם-תואר: עז רגש. אָדָשון - ועד המינוח הוסיף את שם-התואר אָדָשוני במקום ההצעה - שרוי באידשון.

הא' מורג: מה מוסיף לנו הבולמוס? דיינו בעוז רגש. לבולמוס יש משמעויות שונות אשר בדרך-כלל אינן חיוביות במובן סמנטי. אינני יודע אם כדאי להשתמש בבולמוס במשמעות זו.

הא' מלצר: אם אנו רוצים לומר: תקף את האדם... לא מתקבל על הדעת לומר: תקף אותו עוז רגש. תקף אותו בולמוס.

הא' פורת: אומרים: אחזו בולמוס.

הא' מלצר: תקפו או אחזו - היינו הך.

הא' מורג: בולמוס זוהי תאוה שאי-אפשר להשתלט עליה. אלה הם שני דברים שונים.

הא' בן-חיים: איננו יכולים להסיר הצעה של הוועדה.

הא' אורמיאן: יש שני גוני משמעות למונח passion. זה יכול להיות ריגוש שאתה יכול להתגבר עליו, ו-passion הוא גם רגש שאינך יכול להתגבר עליו. בשני המקרים אתה יכול להשתמש בלועזית במלה passion. המילון לפסיכולוגיה מביא את שתי המשמעויות זו בצד זו.

הא' מלצר: אם לא יכולים להתגבר - זהו בולמוס.

הא' בן-חיים: אנו דנים במונח בפסיכולוגיה שיש לו מלה אחת באנגלית. שמענו שיש רגש חזק ויש רגש שאינך יכול לעמוד בו. באנגלית, כפי שנאמר, המלה passion מספיקה. בעברית מה שאין אדם יכול להשתלט עליו, זה בולמוס. אם כך, ההצעה היא טובה.

הא' אברמסון: מונח זה לא התקבל.

הא' בן-חיים: אביא את ההצעה להצבעה.

הא' רצהבי: בשירת ימי הביניים יש מונח מקובל: עז כאב.

ה צ ב ע ה

15 -	בעד ההצעה לאשר את המונחים עוז רגש, עז רגש -
1 -	נגדה
1 -	נמנע

המונחים עוז רגש, עז רגש - אושרו.

הא' בן־חיים: מי בעד מונח שני, בולמוס?

ה צ ב ע ה

- 10 - בעד ההצעה לאשר מונח שני, בולמוס
- נגדה לא הצביע איש
- 4 - נמנעו

המונח השני - בולמוס - אושר.

הא' בן־חיים: אני מעמיד להצבעה את המונחים אָדְשׁוֹן ואָדְשׁוֹנִי.

ה צ ב ע ה

- 18 - בעד ההצעה לאשר את המונחים אָדְשׁוֹן, אָדְשׁוֹנִי
- נגדה לא הצביע איש

המונחים אָדְשׁוֹן, אָדְשׁוֹנִי - אושרו.

הא' בן־חיים: על המליאה לאשר את פרסום הפרק הניעה וריגוש, שכולל מספר מונחים שהיינו צריכים להכשיר, והם אושרו.

הא' רצהבי: אני מבקש לחזור למונח אידשון. כאן המשקל הוא פֶּעֶלֹן. כיוון שהתואר הוא אָדְשׁוֹנִי, רצוי שהשם יהיה אָדְשׁוֹן.

הגב' בהט: הייתה הסכמה, שעדיף בדרך־כלל משקל פֶּעֶלֹן, ובוודאי יפה הדבר בשם אידשון, המתאר מצב והולם שמות אחרים במשקל זה כגון דיכאון ושיגעון.

הא' בן־חיים: אני מעמיד להצבעה את ההצעה לאשר את הפרק במונחי הפסיכולוגיה.

ה צ ב ע ה

- 17 - בעד ההצעה לאשר את הפרק הניעה וריגוש
- נגדה לא הצביע איש

הפרק הניעה וריגוש במונחי הפסיכולוגיה אושר.

הגב' הראבן: אני רואה בפעם הראשונה את הרשימה בישיבה זו. לו נשלחה אליי קודם לכן, הייתה לי שהות לחשוב על כמה מלים שאינני שלמה אתן.

הגב' שי: בהודעת הסיכום היו המלים. אלה נדונו בישיבה המשותפת של שני הוועדים. את ההחלטות של שני הוועדים לא הייתה שהות לשלוח לפני הישיבה. אבל הפרק כולו נשלח, הודעת הסיכום נשלחה לפני כן לכל חברי האקדמיה.

הא' אורמיאן: לאחר אישור המונחים בפסיכולוגיה, יש לנו עכשיו בוועד הדקדוק הניעה נוספת להמשיך ולעבוד.

הא' בן-חיים: אנו מודים לך, ד"ר אורמיאן, שהטרכת את עצמך ועזרת לנו לקבל את ההחלטות שרציתם בהן.

הגב' בהט: הד"ר אורמיאן בא וחזר ובא שלוש פעמים: בוועד המינוח, בישיבת שני הוועדים ובישיבת המליאה. אנו מודים לו תודה משולשת.

1. מלים בשימוש כללי (המשך)

הא' בן-חיים: החלטנו להפסיק את הדיון במונחים בשעה 16:30, כדי שיהיה לנו זמן מספיק לדון בדו"ח הוועדה לעברית בת זמננו. אבל יש מלה אחת שהיה עליה דיון ממושך בחודשים האחרונים, היא המלה lobbying, lobby, lobbyist. אני מציע שנצביע על ההצעה: שְדֵלָה, שְדֵלָו, שְדֵלָנוּת.

הגב' שלומי: במשמעות השגורה של לובי יהודי, ולא במובן של פרוזדור.

ה צ ב ע ה

בעד ההצעה לאשר את המונחים שְדֵלָה, שְדֵלָו, שְדֵלָנוּת - 15
נגדה לא הצביע איש

המונחים שְדֵלָה, שְדֵלָו, שְדֵלָנוּת אושרו.

הגב' בהט: המחאת נוסעים (traveller's cheque) הוא מונח מקובל בבנקים.

הא' בנדויד: המחאת נוסע כאפשרות שנייה.

הא' בן-חיים: אני מעמיד להצבעה את המונח המחאת נוסעים.

ה צ ב ע ה

בעד ההצעה לאשר את המונח המחאת נוסעים - 17
נגדה לא הצביע איש

המונח המחאת נוסעים - אושר

הא' בן-חיים: שני הוועדים התלבטו במלה סוויטה (suite). ההצעה היא - מדור. היו הצעות שונות - חדרת, מערכת חדרים. כאן מוצע לקרוא לזה מדור (במלון).

הא' לוי: הכוונה בסוויטה למספר חדרים שמשמשים למטרה מסוימת. זו יכולה להיות דירת מגורים, או חדרים שמשמשים עורך-דין או מטרה אחרת. כדאי לקרוא לזה מערכת חדרים. לחלופין אפשר להעביר את הדיון במונח זה לוועדה לתכנון מרחבי היושבת בחיפה, שזה מקצועה.

הגב' שי: מונח זה כבר נדון בשלבים שונים והובא לפנינו. דננו במונח. אני יכולה להבטיחכם שעייננו במילונים האנגליים הטובים ובחננו את הפירוש של המלה suite באנגלית. כל אחד הוסיף ממה שידע על יחידה זו במלון. על-סמך זה דננו, והעניין נבחן היטב. ביררנו את המשמעויות השונות של suite, ושל apartment במלון, וברור לנו שאנו זקוקים למונח מיוחד.

הא' בן-חיים: יש לנו ועדה מיוחדת לצרכים דחופים, להציע מלים עבריות בשימוש כללי במקום הלעזים הרווחים. אם אנו מעבירים את המונח לוועדה שעוסקת בדירור ובתכנון, ברור שדוחים את ההכרעה לתקופה ארוכה, המלה לא תובא למליאה בקרוב - (הגב' שי: וימשיכו לומר: סוויטה). מדובר במלון שמשכיר חדר בתוספת מיוחדת. הואיל ויש לנו מספר שמות נרדפים המביעים מגורים, כמו מעון, מעונה, דירה, נראה לי שהדרך הטובה ביותר היא לייחד אחד מן הנרדפים לדירה במלון שאינה בת חדר אחד ונאמר מדור. אינני חושב שכדאי לדחות את העניין ולהעביר זאת לוועדה בחיפה. בינתיים סוויטה תהיה מושרשת ותדור קבע.

הא' מנצור: אינני רואה כל רע במונח "מערכת חדרים". אני מציע להעמיד זאת להצבעה. אני תומך בדבריו של הא' לוי, להעביר את המונח לאותה ועדה שתסיים את המלאכה. אם מצביעים, אני מבקש להצביע גם על מערכת חדרים.

הא' בן-חיים: אני מציע שנצביע בעד או נגד, אבל לא נדחה. העניין חוזר כמה פעמים.

הא' מלצר: ספק גדול אם אותה ועדה תעסוק בחלוקה פנימית של בניינים.

הא' בן-חיים: היה לנו חבר של אותה ועדה, הא' אירמאי, שישב בישיבה של שני הוועדים, והוא לא ערער על המונח. עקרונית, כאשר יש דיון בוועדה אחרת אנו מעבירים ומעכבים. במקרה הקונקרטי היה אתנו חבר אותה ועדה שהוא גם חבר בוועד המינוח והוא לא מצא שיש כאן שגיאה. אם לאחר חמש שנים מציעים לתת צורה עברית לסוויטה, צריך להצביע ולא לעכב.

הצבעה

בעד ההצעה לאשר את המונח מדור - suite (במלון) - 15

נגדה - 1

המונח מדור (במלון) אושר.

הא' בן-נחיים: נעבור להמשך הדיון בדו"ח הוועדה לעברית בת זמננו. אני מקווה שהחברים זוכרים את הדיון בישיבה הקודמת. לצערנו, לא הייתה אפשרות להמציא לחברים את זיכרון הדברים של אותה הישיבה, כי היה זיכרון דברים מפורט וארוך, ולא נסתיימה הכנתו אלא היום. אבל הדו"ח של הוועדה, ובו העמדה של המנהלה בכתב, נשלחו אליכם עוד לפני ישיבת המליאה הקודמת. לכן אנו יכולים להמשיך היום את הדיון במקום שהפסקנו אותו.

הוויכוח הוא בלתי מוגבל בזמן. עד עכשיו לא ביקשנו מהחברים להגביל את עצמם בזמן. נמשיך כך גם לגבי אותם חברים שעדיין לא חיוו את דעתם. המבקשים רשות דיבור פעם שנייה יוגבלו במסגרת זמן של חמש דקות, שאם לא כן לא נגיע בקרוב למסקנות ולהחלטות.

עד עכשיו השתתפו בוויכוח האדונים שבטיאל, דותן, קדרי, פורת, בר-אשר, ברוידא ורבי. נרשמו לרשות דיבור האדונים מורג, בנדויד, מירסקי וצרפתי.

הא' בנדויד: מקווה אני שלפניכם הדו"ח של הוועדה, ואני מתכוון להסתמך על כמה ציטטים מתוך הדו"ח.

בדו"ח חמישה פרקים: (א) הפעולות בתחום תיקון הלשון; (ב) שאלת הנורמטיביות ועבודתה של האקדמיה; (ג) האקדמיה והעיתונות; (ד) האקדמיה ומערכת החינוך; (ה) המבטא. בדעתי להעיר רק על שלושה מהם, וההערה הראשונה - לפרק א', על הפעולות בתחום תיקון הלשון.

משום-מה כל הפרק הראשון עוסק ב"רגע של עברית". אינני יודע במה זכה ה"רגע" שכל הפרק עוסק רק בו. אבל רצוני להודיע, שאברך בכל לבי את הוועדה ואת האקדמיה אם יטלו את המכשלה הזאת תחת ידיהן. קצה נפשנו ועייפנו מן הפולמוסים והמחלוקות הנמשכים זה שמונה שנים ואין להם סוף. אדרבה, תירתם האקדמיה ל"רגע של עברית" ותבורך אם תוכל למצוא לו תקנה. ולוואי שתשרה הברכה וההצלחה במעשה ידיה - ואני אומר זאת בכל הכנות. ועכשיו אשאל, ברשותכם: שם הפרק - "הפעולות בתחום תיקון הלשון". האמנם כל תיקון הלשון עומד על ה"רגע של עברית"? רק זה היה צריך להעסיק את הוועדה בישיבותיה הרבות? ומה היא, למשל, על תיקוני הלשון של הספר "ודייק"? והלוא על תיקוניו של הספר הזה כבר חונכו רבבות, או גם מאות אלפי תלמידים זה כשנות דור. לא אתפלא אם גם בבית הזה אולי נמצאים כמה צעירים, שגם עליהם עברה הכוס הזאת של "ודייק". ולוועדה אין מה לומר בנדון זה: זוכר אני שבאחת הישיבות של הוועדה לתקנת הלשון פסלו את הספר הזה מכול וכול. עכשיו פרצו אל השוק עוד כמה ספרים, האחד של מרדכי רוזן, והשני של חנה מגיד, שמניתי בו 600 תיקוני לשון - ואינני מביע עליו דעה לטוב או לרע. רק זאת אני אומר, שיש עוד מתקני לשון גם לבד מ"רגע של עברית". ואני שואל ותמה: מה מצאה הוועדה ב"רגע של עברית" שהוא מסוכן יותר מכל מתקני לשון אחרים? יש לי, כמובן, הסברים משלי, ומקצתם פרסמתי בעיתונים. אבל אני מעדיף שלא לומר אותם כאן, אלא מוטב שנשמע מפי הוועדה: מה מציק לה כל כך ב"רגע של עברית", מה הקלקול הנורא שכבר הספיק ה"רגע" לקלקל בלשון, עד שצריך להציל ממנו את הקהל ואת הלשון, כאילו תיקוני גרועים מכל מעשי המתקנים, אפילו של "ודייק", שמטיל את אימתו על כל התלמידים לפני הבחינות. אבל, כאמור, תבורך הוועדה והאקדמיה אם יקבלו עליהן את הטיפול ב"רגע של עברית" ונוכל אנו לומר: ברוך שפטרנו. ולפרק השני העוסק בשאלת הפוסקנות בלשון. וכך נאמר שם בסוף פסקה 1, המלים האחרונות שלה מודגשות בקו: "אם עד כה הייתה הגישה איך להחיל את המבנה ואת הצורות של העברית הקלאסית על העברית שלנו, הרי מכאן ואילך עלינו לפקח על התפתחות העברית בדורנו".

איך לפקח? בסיומו של אותו הפרק, בשורה האחרונה, אנו קוראים: "הוועדה סבורה, שחידוש הוועדה לתקנת הלשון לא יהיה בו כדי לפתור את הבעיות שבתחום העברית החדשה". ובכן, הוועדה הזאת עליה השלום, לא היא תפקח. אבל הלוא "עלינו לפקח"! ובכן מי יפקח? הוזה אומר, שורת ההיגיון אומרת, שבינתיים לא נפקח; ולא נתקן הרבה; נעשה כעין "מוראטוריום" לתיקונים - ולא אני המצאתי לכך את הביטוי הזה - נעכב את התיקונים ואת הפיקוח. עד מתי? עד שיושלם המחקר של עברית בת זמננו. זהו הגיונו של הסעיף. והיה ביום ההוא, כאשר יושלם המחקר בשעה טובה, אז נתכנס ונקבע את הנורמה החדשה ואז נתחיל לפקח ולתקן. כי אולי יתברר, שבתיקוני הלשון אנו עלולים להתנגש, חלילה, עם אחד הסופרים שכותב עברית בת זמננו. לפי שעה עדיין אין בסיס, אין על פי מה לתקן, אלא עד שיושלם המחקר ויהיה בסיס חדש לתיקון. אלא שבינתיים יחלפו שנים, תצמח עברית חדשה, שגם היא תהיה "בת זמננו", וצריך לחקור אותה. ואז מה נעשה? שוב נעכב, וחוזר חלילה.

בדבריי אלה אין לי כל כוונה לקנטר את הוועדה ולסלף את רעיונותיה: היא לא אמרה זאת, ואני רק מזאיר מפני התוצאות. להיפך, כוונתי להציע כאן ויכוח עקרוני, ולא לתפוס על הוועדה ולא להשיג עליה. כוונתי להציג כאן לוויכוח שאלת יסוד: מה מידת הסמכות של סופר בן זמננו לחייב איש האקדמיה איך לפסוק בענייני לשון?

יושבים כאן בינינו כמה עורכים בעלי ניסיון רב, שאילו היו רשאים לפתוח את פיהם, היו יכולים לגלות לכם כמה סודות מן "העברית בת זמננו", שבכתבי ידיהם של סופרים ידועים, שגם הם בני זמננו - לפני העריכה. והם היו מספרים לכם מה טיבה של עברית זו. דומני שאם נפתח בוויכוח שכזה, יתבקעו כמה בלונים, ואז נוכל להתאושש ולהתפכח במקצת מכמה פולחנים ומחולות של שיכרון סביב אותה "עברית בת זמננו", ודי ברמיזה. בלי ויכוח עקרוני שכזה על סמכותם של סופרים לעומת סמכותם של חוקרי לשון, ואיך הם צריכים לעצב את היחסים ביניהם - לא נוכל להגיע לידי בירור טיבה של הסמכות הראויה לפסוק בענייני לשון. לא יהיה מנוס מוויכוח כזה, שהוא דרוש מאוד לענייננו. לכן אני מציע אותו, ואם לא עכשיו, יהי בפעם אחרת.

עד כאן לפרק ב', על הפסיקה ועל סמכות הפסיקה: דרוש ויכוח על סמכות הפסיקה. והערה לפרק ג' - האקדמיה והעיתונות. כאן אני תמה תמיהה גדולה; "האקדמיה והעיתונות". ואני שואל: מדוע - העיתונות ולא הספרים? כ-3,000 ספר יוצאים לאור מדי שנה בשנה. זה מספר מוסמך. שוחחתי על כך עם מו"לים מרכזיים. "ספר" - כולל גם חוברות, ספרון על מס הכנסה, ושאר חיבורים למיניהם - כל דבר שהוא יחידה לספרייה. 3,000 ספרים! וכנגדם מה חשיבותה של העיתונות לעיצוב הלשון? הלוא בימינו כל מה שהעיתון עבה יותר, כן קוראים אותו פחות. דיינו אם אזכיר את ההווי של הרכבת התחתית בחוף לארץ, שהנוסע בה קונה עיתון שמשקלו חצי קילוגרם, שולף קטע ממדור הספורט, או קריקטורה, או ידיעות על הבורסה, והשאר - ישר לסל.

היום אין אנו חיים בתקופה של קריאת עיתון, אף על פי שהוא כל-כך מצוי אצלנו בכמויות של ידיעות. העיתונות המשודרת - כן; הכתובה - לא. אין לה לעיתונות הכתובה אותו הכוח שהיה לה לפני דור. לא כן ספרים וחוברות, ומכל המינים: זוהי העברית שמעצבת כיום את העברית של סופרינו. והנה על יחסי האקדמיה עם לשון הספרים אין בדו"ח של הוועדה לא פרק ולא סעיף, אף לא שורה אחת. (הא' אבן-שושן: זה ייכנס לסקר.) היש כאן מקרה? נראה לי שאין כאן מקרה. ואשמח לשמוע מפי חברי הוועדה אם טועה אני. נראה לי, שאינו דומה בעיני הוועדה (וכן בעיני רבים) מעמדו של עיתון למעמדו של ספר. על העיתונות הוועדה חושבת שראוי לפקח, "לשפר את הניסוח", ככתוב בעמוד 5 של הדו"ח: "השאלה המרכזית שעניינה את הוועדה בסקירה הזאת הייתה, אם ניתן לקבוע במוקדי העריכה והתרגום של הסוכנות (ע"פ"ם), עורך לשוני, שיעבור על ניסוח הידיעות (או על תרגומן) וישפר את הניסוח" - הוועדה ממליצה "שהמנהלה תבדוק את האפשרות של מינוי עורך לשוני בסוכנות הידיעות 'עתי"ם'". (בינינו לבין עצמנו: אי אפשר "למנות". אפשר רק

להציע, אם תרצה סוכנות 'עתי"ם' ותבקש עזרה והדרכה).

כל זאת בעיתונות. הגם בתחום הספר הוועדה חושבת כך? הגם שם צריך עורך לשוני? דרישה שכזאת לא מצאתי בדו"ח. היש צורך להכשיר עורכים בשביל ספרים? אני מתחיל לחשוך שאין הוועדה חושבת כך. אולי מפני שהספר הלוא הוא הבסיס לעברית בת זמננו (שצריכה להיחקר כאמור) וכותבי הספרים האלה הלוא הם העתידים ללמד אותנו עברית, ולא אנחנו אותם.

אבל העברית של 3000 הספרים האלה בשנה היא כישלון לאומי בתרבותנו. בכל שבוע אנו קוראים רצנזיות במדורי הספרות שבעיתוננים ובהן זעקת המבקרים על טיב התרגומים, וגם על כוח ניסוחם הכושל של כותבי ספרים בעברית, באותה "עברית בת זמננו". ואבי אבות הכישלון הזה הלוא הן דרכי לימוד הלשון במוסדותינו. אין בארץ מוסד אוניברסיטאי או אקדמי שמסוגל להעמיד עורך ומסגנון. פעם אחת הבאתי דוגמאות חמורות ממלאכת העריכה הנעשית אפילו בפרסומי האוניברסיטאות (זיכרונות האקדמיה כא-כד, 270). הצעתי הצעות ולא נעשה דבר.

הנהה בזמן האחרון נוסדה, במזל טוב, אגודת מתרגמים. אתם יודעים, אלה שמתרגמים לעברית בת זמננו. נזדמן לי לשמוע באותו הערב דברים קשים. מרת יעל לוטן הזכירה כמה זוועות במלאכת התרגום - ובשני הכיוונים, בעיקר מעברית לאנגלית, וגם מאנגלית לעברית. כל זה קורה בזמן שכבר יש לנו ב"ה חוגים אוניברסיטאיים לתורת התרגום. באותו ערב עמד הא' אבן-שושן על רגליו והזכיר להם למתרגמים, שלא די בכומר לתרגם, אלא ראשית כל נדרשת ידיעה בלשון העברית. ועל כך הגיב שם אחד המתארגנים לאגודה בקריאת ביניים: מה? יהיו בחינות כדי להתקבל לאגודה? זה לא ייתכן! ומי יהיו הבוחנים? הנהה לשמחתי יש לוועדה שלנו הצעה לתקנת המצב הזה. בסוף עמוד 7 של הדו"ח אני קורא: "יש מקום לכך, שהאקדמיה תקיים מפרק לפרק כינוסים לעוסקים בענייני לשון (עורכים ומסגננים, ובכללם העורכים והמנחים הלשוניים ברשות השידור, מתרגמים וכיוצא בזה), תציג בהם את החלטותיה ותסביר אותן". ואני שואל: האומנם יש לאקדמיה תורה סדורה בשביל כינוסים שכאלה לעורכים? ובשביל מסגננים: יש לאקדמיה עיסוק בסגנון? מאימתי זה התחום שלה? תחביר - כמה החלטות כבר החליטה האקדמיה בענייני תחביר, שתוכל להביא אותן לכינוסים האלה ולהציג אותן? אינני יודע אם דרושות עשר אצבעות כדי למנות את ההחלטות האלה. דומני שיספיקו לכך האצבעות של יד אחת.

אני שואל כל זאת לא בשביל לנגח את האקדמיה, אלא כדי שלא נשגה באשליות שאפשר בלי בית-ספר, בלי קורס מסודר ושיטתי - להכין ולהכשיר עורכים ומתרגמים ולבוא להרביץ תורה. זו אשליה.

ואומר כמה מלים גם על תחביר. בעמוד האחרון הוועדה בסיכום שלה מצטטת את סעיף (ג) של תקנון האקדמיה המגדיר את מטרות האקדמיה ובו נאמר שעליה "לכוון את דרכי התפתחותה של הלשון העברית לפי טבעה, לפי צרכיה ואפשרויותיה בכל תחומי העיון והמעשה, באוצר המלים, בדקדוק, בכתב, בכתב ובתעתיק". ואני שואל שאלת תם: כלום זה כולל גם תחביר? (הא' אורנן: בוודאי!) יש לשונאים הכוללים תחביר בדקדוק, ויש נוטים להפריד ואומרים: דקדוק לחוד ותחביר לחוד. המחלוקת הזאת במונחים עודנה מצויה גם בשפות אחרות.

הא' בן-חיים: שבעים שנה הייתה מחלוקת בוועד הלשון בין ליפשיץ לבין בן-יהודה.

הא' בנדויד: צורת הניסוח של הסעיף בתקנון נראה במידה הרביעית שמנה ר' ישמעאל ב'13 המידות שהתורה נדרשת בהן: "כלל ופרט - אין בכלל אלא מה שבפרט". ואת התחביר לא פרט לנו הכתוב. ואפילו נאמר שהכוונה גם לתחביר, אני חוזר ושואל: כמה בירורים והחלטות היו באקדמיה בענייני תחביר? כמה מחקרים נעשו?

בואו ונראה איך הוועדה עצמה תופסת את עניין התחביר. בעמוד הראשון של הדו"ח, בסעיף 2 כתוב: "בשידורי ה'רגע' בשנים האחרונות נקבעו קביעות, שלרבים, (ובכללם חברים מן האקדמיה), נראו כפסיקות של חומרה (כדוגמת האיסור על המבנה 'איש אינו בבית', איסור האומר שרק 'אין איש בבית' הוא נכון)". עד כאן לשון הוועדה. ובכן, זה "נראה לוועדה כחומרה". ואני שואל: כך, לפי מה ש"נראה", חותכים ענייני תחביר? בכל הכבוד: בדק משהו? חקר? בירר? למשל אני עבדכם טרחתי בדבר ויגעתי יגיעות הרבה. שלושה-ארבעה עמודים בכרך השני של ספרי (845-848) מלאים וגדושים עשרות דוגמות בשאלת "איש אינו יודע" / "אין איש יודע". מי שיטרח לעיין שם יראה, שאין הדברים פשוטים כל עיקר. והנה יושבת לה ועדה, על כוס תה, בלי ספרים תחת ידה, בלי עיון בחומר ובלי הסבר חוצצת דינה בענייני תחביר כל כך סבוכים וקשים. אני מצטער לומר שאין זה רציני ולא מכובד. כך אין לחרוץ דיני תחביר.

עלינו להיות גלוי לב עם עצמנו ולהודות בעובדה שדורנו עודנו מדבר יידיש במלים עבריות. יבוא עליי אם לא שמעתי באוזניי שר חינוך בישראל נואם בעצרת של אלפים ואומר: "לְקַזְזַת מדינה שאפנו". הרי לכם תחביר טיפוסי של עברית בת זמננו, ממש כמו בפי כל בני הלועזים: "כזה דָּבָר", "כזה אדם". וכך אפשר להשתמש בכל חמישים אלף המלים שחידשה האקדמיה, אבל לצרף אותן בתחביר לועזי, וזו תהיה עברית גויית; מלה היא דבר אחד, ותחביר – דבר אחר. לא ייתכן להתעלם מסדר המלים, ולא משאר סוגיות התחביר והסגנון הדקים מן הדקים. תורה בפני עצמה היא ולימוד היא צריכה. בלי ההעמקה הזאת אין טעם לחיי לשון חסרת תרבות ושורשים, כמו לשונות פיג'ין למיניהן, המרכיבות מלים משפה אחת עם תחביר משפה אחרת, עם פונטיקה של שפה שלישית, הרכב מוזר של שתיים-שלוש לשונות. לדוגמה שפת הספורטאים, שאינם מכירים מלה אחרת אלא "לנצח" את המשחק...

כל זמן שלא יהיה מחקר של ממש בתחומים המוצנעים האלה, מחקר של הרגישויות וההבחנות הדקות שבמקורותינו – לא תהיה ללשון תקנה. בעיניי, מחקר בתחביר שבמקורות נחוץ, חשוב, אקטואלי ודחוף, לא פחות ממחקר התחביר המלועז שב"עברית בת זמננו".

הא' בן-חיים: הא' מורג הביא בישיבה הקודמת את הצעת הוועדה. היום הוא נוטל את רשות הדיבור כחבר האקדמיה, ולכן הוא רשאי לדבר ללא הגבלה בזמן.

הא' מורג: ראשית רצוני לחברים אחרים להודות לגב' שי, שבזכותה נמצא לפנינו זיכרון הדברים מהישיבה הקודמת ובו פרטי הדברים שאמרו החברים בדיון. למעשה מתברר, שרוב החברים מסכימים לגישתה של הוועדה האומרת שיש מקום לפעולה נרחבת בתחומה של העברית בת זמננו. הדעות חלוקות לגבי הפרטים, וגם באשר לדרכי הביצוע יש גישות שונות. להוציא חבר אחד לא היה מי שהתנגד לעצם גישתה ודרכה של הוועדה.

רציתי לעמוד על עניין, שאולי אין הוא ברור מן הדו"ח של הוועדה: הוועדה התלבטה לא רק לגבי העקרונות שאותם היא רוצה להציע, אלא גם לגבי האפשרות לפעול על פי עקרונות אלה. לכן נקטה הוועדה לעתים קרובות לשון המעטה. כך גם ביחס למה שאמר הא' בנדויד באשר לעיתונות, ולהעדר אזכור של עריכת ספרים, וזאת מהטעם הפשוט: אם לגבי תיקוני לשון של העיתונות אנו מתקשים, איך נוכל להעז להציע בשלב זה שהאקדמיה תיטול על עצמה פיקוח על עריכה של ספרים: אין זו שאלה עקרונית.

הוועדה מסכימה כמובן להצעה מעין זו, שהאקדמיה תעשה לשיפור הספרים. אינני בטוח, שספרים נקראים יותר מעיתונים, אבל זוהי שאלה לעצמה. כאשר אני מסתכל סביבי ורואה את מספר קוראי העיתונים, נראה לי, שהעיתונות מעצבת את העברית של ימינו יותר מן הספר. אבל כאמור אין כאן חילוקי דעות עקרוניים.

ברשותכם אוסיף עוד דבר. תוכנו של הסעיף הראשון – הפעולות בתחום תיקון הלשון – אין בו כדי להוציא דיון בפעולות של תיקון הלשון בסעיפים אחרים. גם בסעיפים הדנים ביחסים שבין האקדמיה לבין משרד החינוך, או שבין האקדמיה והעיתונות, נידונים עניינים שהם בתחום תיקון הלשון. כך למשל שאלת תיקוני הלשון של הספר "ודייק" (ושל ספרים אחרים) היא למעשה חלק מהערכת היחסים בין האקדמיה לבין משרד החינוך. כשתקים האקדמיה קשר תקין וקבוע עם משרד החינוך, גם דבר זה יעמוד על הפרק, ויש להניח שהאקדמיה תיקח את העניין תחת פיקוחה.

לדבריו של הא' בנדויד בעניין "רגע של עברית", הוועדה פעלה בתקופה שבה פעולותיו של ה"רגע", תכניו ודרכי הצגתו היו על סדר היום של העיתונות. במאמרים ובכתבות לא מעטים נשמעו השגות על ה"רגע". זוהי עובדה. עכשיו הדברים קצת נשתכחו. אז הדברים היו בוערים. ה"רגע של עברית" היה והוא כלי חשוב ביותר לתיקון הלשון, כי הוא משודר פעמים אחדות ביום. מאות אלפי מאזינים שמעו אותו ושאלו שאלות. על כך אי-אפשר לחלוק. משום כך חשבה הוועדה, שחשוב ביותר לדון ב"רגע של עברית".

הוועדה גם עיינה בסעיף זה במדגם של חומר כתוב מפעולותיה של המזכירות המדעית של האקדמיה בתחום תיקון הלשון, וראתה לשבח אותו. הוועדה סבורה בהחלט שיש להרחיב את פעולותיה של האקדמיה בתחום זה, דבר שיהיה אפשרי אם יהיו יותר עובדים. תמה אני שהא' בנדויד לא הציג באופן עקרוני את התשובה, למה שודרו נושאים ועניינים שנראו לא רק לוועדה אלא גם לציבור כתמוהים. (הא' פורט: מי זה "הציבור"?). אני יכול להעיד, שסטודנטים שאלו שאלות לגבי עניינים אלה. יש באקדמיה תיק של קטעי עיתונות שאף הם מעלים את השאלות. אי-אפשר להניח שכל עם ישראל הוא קשה הבנה. יש בארץ ציבור גדול המגיב באופן אינסטינקטיבי על מה שנראה לו כעברית טובה או קלוקלת. אי-אפשר לגשת אליו מתוך ההנחה שהוא בור מעיקרו של דבר. אם האקדמיה תנהג כך, לא תהיה לה אפשרות לפעול בתחום העברית בת זמננו. היא תהפוך לקבוצה קטנה של אנשים הסבורים שהכוח בידם והם יפעלו במרחק מן המציאות, ולא ישפיעו לא בענייני סגנון, ולא בענייני עריכה. בקיצור, לא ישפיעו על עיצוב לשוננו. נכרה את אוזנינו ונשמע ונראה, ונפעל שלא במרחק, אלא מתוך המציאות. המצב יהיה שונה. ודאי שיש צורך גם במחקר מעמיק במקורות, אבל גם במחקר במה שמצוי בעברית של ימינו. ואין פירוש הדבר אימוץ כל מה שמצוי. אבל אנו חייבים לדעת היכן אנו עומדים, ואיננו יכולים להינתק מהמציאות הזאת. אנו חייבים ללמוד אותה. לפי דעתה של הוועדה, צריכה האקדמיה לעסוק בלשון, תוך כריית אוזן ותוך ראיית המצוי בה.

אינני מוכן לעסוק כאן בשאלת המבנה של המשפטים כגון "איש אינו בחדר" או "אין איש בחדר". השאלה איננה רק אם התבנית "איש איננו בבית" היא פגומה לפי המקורות או איננה פגומה; אי אפשר להתעלם מן העובדה, שלפי כללי התחביר העברי היא כשרה לחלוטין. אפשר להצביע על עניינים אחדים ומרובים מסוג זה. יש לנו עניינים חשובים לעסוק בהם, ולמה נכוון את המרץ ואת היזמה לדברים שאינם עיקר?

האם דרכו של הסופר מחייבת? אי-אפשר להציג את השאלה כפי שעשה הא' בנדויד, היינו, אין לגשת לדברים בגישה קפואה האומרת שכל מה שמצוי בכתבי הסופרים הוא מחייב. אבל מצד שני אין לומר שיש לפסול את היניקה מכתביהם משום שפה ושם נמצאים בהם שיבושים. זו לא תהיה גישה נכונה. סוף סוף הרבדים הספרותיים של הלשון נבנו מתוך המשכיותה של היצירה הספרותית, שהעבירה את הלשון הכתובה מדור לדור.

הצעת הוועדה היא בעיקרה לפעול בתחום העברית בת זמננו בצורה יותר ממוסדת ויותר שיטתית, ולשמע דעות שונות. יש לסלול דרכים ברורות של עשייה, ולרכז את המאמצים בעשייה, כדי שהעברית המתפתחת לא תהיה בעלת מידות רבות של סטייה מן התקנים ההיסטוריים, אבל גם כדי שהיא תהיה בעלת כושר עשיר ונאה של הבעה בכל התחומים.

הא' פירסקי: אפתח בדבר שאני קרוב אליו. נזכר בפרק ה' - המבטא (ב'זיכרונות האקדמיה'). רשום שביקשתי שיידון במליאה עניין המבטא. אך מבוקשי לא ניתן לי; היו כמה דברים שנשאתי ונתתי כאן במליאה, ובסוף נתלה הוויכוח בדעתה של הוועדה שהוקמה. הייתה זאת אחת מתכליותיה של הוועדה, כי תדריך או תקבע אם ראוי שיהיה ויכוח בעניין זה. אני לא רציתי להצטרף לוועדה, כי לבי אמר לי מה תהיה דרכה. אבל הזמנתי לבוא אליה ולומר דעתי בעניין המבטא. אני מבקש סליחה אם אספר מה היו דבריי בוועדה, לפי שמן הדין וחשבון נראה כי אמנם הבעתי דעתי, והדבר לא כך ממש.

בבואי לוועדה הבאתי עמי תכנית כיצד להשיב אלינו את מבטא האותיות האבודות. ובשביל שתהא התכנית ניתנת לעשייה, התניתי תחילה עם הוועדה שיודו שהתקנות שתיקן ועד הלשון בעניין המבטא אכן מחויבות עלינו, בלי שיהיה לנו פתחון פה לערער עליהן. לא קיבלתי תשובה שאכן הדבר מחויב, מקוים ומקובל. כיוון שלא קיבלתי הסכמה על ההחלטות של ועד הלשון, סירבתי לדבר לפני הוועדה. אבל מכלל הדברים שדיברתי עם הוועדה יצא שדעתי היא שהחלטות של ועד הלשון בעניין המבטא הן שרירות וקיימות. ועל סמך זה נאמר בדין וחשבון של הוועדה מה דעתי.

בנוגע לדברים הכתובים גם בדו"ח וגם בהערות האקדמיה, מבקש אני לתקן תיקון אחד. הוועדה אומרת בעמוד 7, בפרק ה' סעיף 5: "אין הוועדה רואה עצמה מוסמכת לדון בשאלה של קיום תקן המבטא שנקבע בידי ועד הלשון בשנת תרע"ג או שינויו. החלטה על עניין נכבד זה היא בידיה של המליאה". ובהערות של המנהלה בסעיף ה' נאמר: "בעניין המבטא כבר נתקיים דיון במליאה". נמצא שהדבר טוב בגלגל החוזר.

אני מבקש לומר דברים אחדים בנוגע לדו"ח. דיברנו היום על אודות מלים ומונחים, והנה בדו"ח ראיתי את המושג "לשון תקנית". אינני יודע מה זה. ניסיתי לברר על פי מה שכתוב בעניין, ולא עמדתי על המשמעות של המושג. בעמוד 3 של הדו"ח כתוב: "התיעוד ללשון התקנית הכתובה: כתיבי סופרים (עגנון, הזז, גרינברג, יזהר, שמיר, שלונסקי, אלטרמן, לאה גולדברג...)" אם זוהי לשון תקנית, אין טובה ממנה. נכניס אל אוצר הלשון את סגנון הסופרים האלה. אחר כך כתוב: "מאמרים ראשיים בעיתונות היומית. דברי מדע". הנה בזה ירדנו דרגה. אחר כך כתוב מה נעשה: "הלשון התקנית הדבורה: הקלטות". הקלטות של מי? האם נקליט את הדוברים ברדיו או את חברי-הכנסת? כאן ירדנו עשר דרגות. יש מראשי מפלגות שדבריהם נשמעים בכלי השמע על ידי אלפים, ועדיין לא למדו איך לבטא את וי"ו החיבור. האם זו לשונם ראויה שנציע אותה לפני הרבים?

הא' בנדויד אמר תחילה שדורנו הוא דור של אנשים החושבים ביידיש. גם אני, כאשר אני צריך לדבר, הדבר לא עולה לי בקלות. בקלות יתר היה עולה לי לדבר יידיש ולא עברית, אף על פי שהעברית הייתה לי לשון אם למחצה, כי הוריי דיברו עמי עברית. אף על פי כן אין הדבר עולה לי בקלות. והקהל שלנו לשונו הולכת ומשתנה מעשר שנים לעשר שנים, הכול לפי העלייה, מאיזו ארץ באים העולים, אם מרוסיה שבאו יהודים משם לפני שישים שנה, ואם מפולין שבאו משם לפני חמישים וארבעים שנה, ואם מגרמניה ואם מארצות ערב, ואם מארצות הברית, והכול לפי ההוראה של בתי-הספר.

יש רק תכלית אחת - ולא לצורך האקדמיה אלא לצורך האולפנים המלמדים עברית. הם צריכים לערוך סקר ולדעת מה צריכים לתקן בלשון הקהל. נוסף על כך, אם אנו מדמים בנפשנו שנוכל לעשות לשון שתהא מנותקת ונגובה ממימי המקורות - לא יקום הדבר למעשה. משום שכל זמן שילמדו בבתי-הספר חומש ורש"י ומשניות - יש בחומש וברש"י ובמשניות להטביע רושם בלשון שלהם, יותר מאשר אותם דברים הפורחים ובאים מן האוויר ומתרגומי לשון לעז. חומש ורש"י רושמים עמוק, כי לומדים אותם לא פעם, לומדים וחוזרים ולומדים. ודבר זה יש לו קיום. אבל אין קיום ללשון, שהיא הולכת ומשתנה משעה לשעה.

עוד מושג אחד בדין והחשבון שהתקשיתי בו - לשון עברית קלאסית. לשון קלאסית זה מושג ידוע מהיוונית. בעברית לא שמעתי שידובר על לשון קלאסית. הכוונה של הכותבים הייתה לטובה. כוונתם הייתה ללשון יפה, רוממה. אבל לשון קלאסית יש עמה עוד גרר של הוראה: לשון שאיננה חיה, שיש מחיצה בינינו לבינה ואינה מחייבת אותנו; כלום אפשר לדרוש מן הקהל שידברו בלשון קלאסית? לשון קלאסית - מה הכוונה? מייד נראה. עשיתי בעריכה כמה שנים. עסקתי במלים ובנוסחים. לעתים קרובות היו באים אליי מלים וביטויים שלא ידעתי היטב את משמעם. אז נהגתי כמנהג רופא הבא לבדוק את מדוויי של החולה, ומבקש ממנו כי יסיר בגדיו מעליו. בדקתי את טיבן של המלים הכתובות בדין והחשבון, ואת משמען שמאחורי המלים. בעמוד 2 של הדו"ח כתוב: התיזה שמבקשת הוועדה להביא לפני האקדמיה היא: עד כה הייתה הגישה, איך להחיל את המבנה ואת הצורות של העברית הקלאסית על העברית שלנו... מה משמעות הדיבור "עברית קלאסית"? האם הכוונה לחומש ורש"י? לספר האגדה? ולא ארחיק למשנה ולתלמוד. אם לזה הכוונה, היו צריכים לומר במפורש: עד כה היתה הגישה איך להחיל את המבנה ואת הצורות של לשון חומש ורש"י, של האגדה, של ביאליק, של מנדלי... (הא' מורג: הרמב"ם).

ועתה באנו אל ההמשך של המשפט "עד כה הייתה הגישה איך להחיל את המבנה ואת הצורות של העברית הקלאסית על העברית שלנו..." - עכשיו תהיה הגישה... כך ראוי היה להיות ההמשך. וכאן כתוב: "הרי מכאן ואילך עלינו לפקח על התפתחות העברית בדרונו". משפט זה אין ראשו - סופו. אין הדברים מתחברים זה לזה. אם כתוב בסיפא: "מכאן ואילך עלינו לפקח", ראוי היה לכתוב ברישא: עד כה לא היה פיקוח (הא' מורג: נכון). זוהי לשון דיפלומטית, שמתקיים בה: ותבחר לשון ערומים. אין דעת הוועדה נוחה מן "הגישה שהייתה עד כה שהחילו את העברית הקלאסית", ואני שואל: מה היה רע בזה עד עכשיו? והרי דברים קל וחומר: אם כאשר החילו את המבנה ואת הצורות של העברית הקלאסית הגענו עד כאן, מה יהיה בלי זה? מה יהיה בלי חומש ורש"י?

תפקיד גדול נועד לנו לדורנו שבאנו להחיות את העברית ובידינו כל האוצרות - המקרא, המשנה, והש"ס והמדרשים, הרמב"ם ורש"י, אדוני הלשון שעלו למרומים והורידו משם את הלשון, והנחילו לנו. תפקידנו לקחת מן הלשון הזאת כל שיש ביכולתנו ולהכניס אל לשוננו. כל כמה שנרבה בזה, ניטיב עם הלשון העברית וניטיב עמנו, הלוואי שכך נעשה.

הא' בן-חיים: אני מבקש להסביר פרט אחד בעניין המנהלה. המנהלה אמרה "בעניין המבטא כבר נתקיים דיון במליאה". מהי משמעות הדבר? היו דיונים על המבטא העברי שאותם יזם הא' מירסקי. עלתה טענה ודרישה שיידון הנושא במליאה. אמרנו: כלל הוא שהחלטות ועד הלשון, אם אין ערעור עליהן, הן מקובלות על האקדמיה בכל תחום שהוא. כל עוד לא קם מישהו וערער על מה שהחליט ועד הלשון על מבטא נכון בעברית - ההחלטה של ועד הלשון מחייבת. עד כמה שידוע לי, הא' מירסקי לא בא לערער על כללי המבטא של ועד הלשון. גם המתנגדים למעשה לא דרשו דיון על ההחלטה הזו. משמע שבאופן עקרוני החלטת ועד הלשון מחייבת. אבל למעשה אין מקיימים אותה. הלכה ואין מורים כן; זוהי שאלה של ביצוע. הביצוע לא ניתן למליאה.

כאשר נאמר בסיכום המנהלה, שנתקיים דיון בעניין המבטא, לא הייתה כוונתנו לומר בגופו של המבטא. בשאלה שעלתה היה דיון ונאמר שכללי המבטא התקניים שקבע ועד הלשון בשעתם אינם בטלים לפי שעה בעיני האקדמיה. שאלה אחרת היא שאלה של הביצוע. המליאה לא דנה על הביצוע.

הא' מירסקי: בידי מכתב משנת התשל"ז: "... ההצעה בעניין תקנת המבטא היא בגדר הנושאים שעומדים לדיון". דיון כזה לא נתקיים.

הא' בן־חיים: הוועדה שהגישה את הדו"ח שאנו דנים בו היום הוקמה בסוף שנת התשל"ו. אמרנו שוועדה זו תכין הצעות לביצוע. הוועדה כללה בין הנושאים את השאלה הזו.

הא' מירסקי: החלטת הוועדה הייתה, כי המליאה תמנה ועדה לעניין זה. הוועדה לא נתמנתה.

הא' צרפתי: גם אני מבקש להרחיב את הדיבור על משפט מתוך דו"ח הוועדה, שכבר קודמיי, האדונים בנדויד ומירסקי, הזכירו אותו, והוא המשפט האומר כי "עד עכשיו הייתה הגישה (של האקדמיה) איך להחיל את המבנה ואת הצורה של העברית הקלאסית על העברית שלנו, הרי מכאן ואילך עלינו לפקח על התפתחות העברית בדורנו". פירוש הדברים הוא שאין מנוס מלהכיר שהלשונות משתנות במשך הזמן, ואין כוח בעולם שיוכל לעצור התפתחות זו. לכן אותם העמים הרואים סופרים מסוימים כמייצגים את לשונם בצורתה המעולה ביותר, משתדלים להיצמד ללשון סופרים אלה, ולכתוב ולדבר לפי קוויה - אך אינם סוברים שיש להשתמש באותה לשון ממש. האיטלקים, למשל, לומדים את חיבוריהם של דנטה ושל יתר הסופרים של המאה הי"ד, רואים בהם את אבות הלשון האיטלקית, ובלשונם מופת ודוגמה ללשון זו, אבל אינם חולמים להשתמש בלשון זו עצמה, ועל אחת כמה וכמה שאינם כותבים לפי הכתיב שהיה נהוג בדורות הללו.

כך - אם אנו רואים בלשון המקרא ובלשון חכמים הרבדים הנאצלים של הלשון העברית, אין אנו יכולים להתכחש לשינויים שחלו בינתיים בלשון, ועלינו לקבל השראה מאותם הרבדים, אבל בוודאי אין לעשות אותם דגם קבוע שאין לסטות ממנו בגדולה או בקטנה. וכאשר אנו עושים כן, ומתאמצים להחיל על לשוננו את החוקים של הלשון העתיקה, אנו באים לידי סתירות ולידי מצבים שאי אפשר לעמוד בהם.

הדברים מורגשים במיוחד בתורת ההגה, וממנה אביא שתי דוגמות. הראשונה מהן היא ביטוי שחזר כמה פעמים בדברי המשתתפים בוויכוח שבישיבת המליאה הקודמת, הביטוי "עדות המזרח". לגבי ביטוי זה נעשו היום דוברי עברית לשלוש כיתות: כת אחת - והיא הרוב - אומרים "עדות המזרח", כת אחת מאלצים את עצמם לומר, לכל הפחות בדיבורם החגיגי, "עדות המזרח", כת אחת - והיא מיעוט קטן - אומרים באופן טבעי "עדות המזרח". או ניקח דוגמה אחרת. כאשר שמעתי ברדיו את השבעת חברי הכנסת לפני כמה שנים, התרשמתי מן העובדה שכמעט כל אחד מהם הכריז שהוא נשבע "כְּחֵבֶר הכנסת", ואילו אבא אבן המלומד והדקדקן אמר שהוא נשבע "כְּחֵבֶר הכנסת". הוא אמר כחוק - אך דבריו צרמו את האוזניים של רבים, כי הפתח של האות כ"ף יצר הרגשה שהמלה מיודעת, וכיצד מיידעים נסמך?

עיקרו של דבר הוא שאנו משתדלים לקיים בלשוננו כללים פורמליים שהיו בשעתם פרי של התניה פונטית, אף על פי שהמערכת הפונטית בינתיים השתנתה, ההתניות האלה חדלו מלפעול, והכללים שוב אין להם על מה שיסמוכו, והם יוצרים ביטויים מלאכותיים ואף מתמיהים. (אף ייתכן שהכללים, כפי שאנו אמורים לבצע אותם, מעולם לא התקיימו בשום רובד של העברית, מחמת הפער שבין ההיגוי של מניחי סימני הניקוד להיגוי של ראשוני המדקדקים שעל פיהם אנו חיים.) אין מנוס מלייסד כללים חדשים, המתאימים לדיבור שלנו.

מכאן תופעה נוספת וחמורה: אנו מתייחסים לעברית כאל לשון מתה ולא כאל לשון חיה. דרכה של לשון חיה - הדיבור קובע את הכתיב; דרכה של לשון מתה - הכתיב קובע את הדיבור. מי שאומר, כחוק, "החלש והחזק" אומר כן אך ורק מפני שהוא יודע שבלשון הכתובה החי"ת של "חלש" פתוחה ואילו החי"ת של "חזק" קמוצה, כלומר דרך הכתיבה מלמדת אותו את דרך הדיבור. זוהי תכונה של לשון מתה. כנגד זה אביא דוגמה מן הלשון שדיברתי בה בילדותי, היא האיטלקית. אחת הבעיות של הכתיב האיטלקי היא איות

ההברה /kwo/, הנכתבת במלים אחדות quo ובמלים אחדות quo. כדי שאדם ידע כיצד יכתוב את המלים השונות, אומרים לו כך: אם בדיבור רהוט עשוי הרכיב הראשון של הדיפתונג להישמט, אזי המלה נכתבת באות c, ואם לאו, אזי המלה נכתבת באות q. למשל, המלה cuore (לב), ההגוייה לעתים core, תיכתב ב-c, וכנגדה quota (מנה), שאין בה מציאות של היגוי אחר, תיכתב ב-q. הכתיב נלמד מן הדיבור, כדרכה של לשון חיה. נמצאנו למדים שאנו כופים על עצמנו תורת ההגה שאינה עולה בקנה אחד עם הלשון שאנו מדברים - ובזה המקור של הקשיים שנתקלים בהם כאשר באים ללמד ניקוד בבתי-הספר: המורים נתונים במלחמה מתמדת עם תלמידיהם, ומלחמה זו אבודה מראש. כי קטע כתוב עברית ומנוקד כהלכה אינו השתקפות של הדיבור, אלא פרי של ידיעות מיוחדות, וביניהם כללים רבים (ורבים מהם נטולים כל היגיון לשוני): ידיעת הניקוד נהפכה לטכניקה השמורה למומחים - ואילו במדינות רבות כל איש משכיל מן השורה כותב את לשונו ללא שגיאות.

כיצד הגענו למצב זה? כשכאנו להחיות את לשוננו, למדנו אותה מן המקורות הכתובים, וכמובן לא הכרנו דקדוק אחר מלבד הדקדוק של מקורות אלו. אבל הגענו לדור רביעי (אם לא יותר) של ישראלים אשר העברית לשון אמם היא, ועברית זו חיה בזכות עצמה, וכיוון שהתחילה לחיות, התחילה להשתנות ואינה סובלת שישכיבו אותה במיטת סדום של תקופות קודמות. ושוב אין רצון לשמוע שאנו כולנו בגדר "עולים חדשים", ושכל מה שאנו משנים בלשון שנמסרה לנו אינו אלא מעשה של תלמיד שלא שימש כל צורכו. חייבים אנו להבדיל בין סטייה שאינה אלא שיבוש של מי שאך אתמול החליף את הלעז שלו בעברית, לבין סטייה שהיא פרי של התפתחות טבעית. ההבחנה הכרחית, אף אם היא קשה. אם אנו אומרים - לפי הדוגמות שנקטתי בהן למעלה - "החלש והחזק", ואם צירינו נשבעים "קִחְבֵר הכנסת", אין זה מגלה אלא שנוצרה מערכת פונטית חדשה, אשר ההתכחשות אליה הריהי התנהגות של בת יענה. הגיע הזמן שיהיה היחס של לשוננו לעברית הקלאסית כיחס של האיטלקית של היום לאיטלקית של דנטה או של האנגלית של היום לאנגלית של שקספיר.

אם הרעיון להינתק מן השעבוד המוחלט ללשון המקורות מבהיל אותנו, יש לנו להיתלות באילן גדול, הוא רבי יוחנן. אנו מרבים להזכיר את מאמרו המפורסם "לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן", אך מסופק אני אם אנו יורדים תמיד לסוף כוונתו. משמעות דבריו של רבי יוחנן היא, שהוא ראה את הלשון המדוברת של משכילי דורו (לשון חכמים) כלשון אשר מערכתיה שונות מאלו של לשון המקרא, כלשון אשר לא כל קביעותיה של לשון המקרא חלות עליה. גם אנו חייבים להודות שבימינו נוצרה מערכת לשונית חדשה - ואם לא חדשה ממש, שנתחדשו כמה מגזרותיה. אפשר לגלות את קווי המערכות החדשות ולכוון לפיהם את הנורמות הלשוניות, ואי אפשר לאטום את אוזנינו מלשמוע אותן.

ברור שאין כוונת הדברים שהאקדמיה ללשון העברית תצא בהכרזה על ביטול הדקדוק המקובל, חלילה, אלא שהיא תתחיל בדיוניה להבין לרוחו של הדובר בן זמננו, להבחין בין סטיות מן הנורמה הקלאסית שיש להתנגד להן (ויש להתנגדות זו גם טעם לשוני גם סיכוי של הצלחה), לבין סטיות שהן מסימני מערכת חדשה שיש להשלים אתן. אלו יהיו הצעדים הראשונים בכיוון החדש.

לבסוף - מלים אחדות על בעיית ההגייה, בעיה שהרבו לעסוק בה בישיבה זו ובקודמתה וכן בהזדמנויות אחרות. כאן אין ויכוח לשוני, כי הכול, או כמעט הכול, מסכימים שיש לנהוג לפי אותה החלטה של שנת תרע"ג ולהשמיע את ההגאים חית, טיית, עיין, קיין, קיין "על דרך הערבית". (יורשה לי מאמר מוסגר: לעולם תמתי שמרבים לגנות את ההיגוי ה"קלוקל" של הגאים אלו בפי דוברים רבים, ואין מזכירים כמעט תופעה אחרת בפי אותם הדוברים, החמורה בהרבה, והיא ביטול הכפלת העיצורים. ביטול ההכפלה הוא, לעניות דעתי, חמור הרבה יותר, מפני שאינו נוגע בהגאים אחדים אלא בכל העיצורים - פרט לגרונים - והוא משנה את המערכת הפונטית של העברית מעיקרה!) הבעיה, כפי שאמרתי, אינה לשונית אבל חברתית: מסכימים כיצד יש להגות, אך אין יודעים כיצד להביא את הדוברים להגייה הרצויה. וזאת, מפני שאין קבוצה חברתית בעלת יוקרה שתשתמש בהיגוי

זה, קבוצה אשר כל אחד ישאף להשתייך אליה, ואשר תסרב לקבל בקרבה מי שאין היגויו מתוקן. בלחץ חברתי זה שמרו עמי התרבות על היגוים ועל דיבורם, כפי שמעיד ג'ורג' ברנארד שו במחזהו "פיגמליון". אך אין צורך להזכיר את שו: הספרות האנגלית (והוא דינן של ספרויות אחרות) מלאת הערות המלמדות ש"לשון נכונה" היא סימן היכר הכרחי ל"חברה נכונה". אסתפק, מתוך אין ספור דוגמות, בדברי הלעג שבאחד הרומנים של ג'ורג' אליוט (*George Eliot, Daniel Deronda*, פרק 7) על אודות אישה אחת "שהייתה בשעתה טבחית, ועדיין דיברה כמו אחת כזאת", או בדברי תוכחה ושכנוע של אחד מגיבורי ת'קרי (*W.M.Thackeray, Pendennis*, פרק 7) האומר לצעיר שמתעתד להתחתן באישה ממשפחה פחותה "תאר לעצמך את אשתך הבאה מאם המשמיטה את ה- h's ! כיצד תציג אותה בחברה?"

רק מצב חברתי מסוים יביא את הדוברים להיגוי מסוים - הטפות המורים וציוני הבחינות לא יהיו לזה תחליף.

הא' בן־חיים: יש דעות שונות. אנו יושבים כבר יותר משלוש שעות. כרגיל, בשעה זו אנו מסיימים את הישיבה. ארבעה חברים לא קיבלו את רשות הדיבור: מייזלש, גולדנברג, אבר־שושן ואורנו. אם נחליט לשבת עוד חצי שעה, כדי לא לגלגל את הדיון לישיבה הבאה, מה טוב; אם אין הסכמה - אקטע את הדיון עכשיו. הדיון הוא חשוב, עקרוני. לא הגבלנו את החברים בזמן. אבל לאקדמיה יש הרבה תפקידים מעשיים. האקדמיה צריכה לסיים דיון בחומר הדקדוק, שאנו דוחים אותו. הישיבה הבאה תתקיים בחודש איר. איננו יכולים להקדיש לנושא זה אלא זמן מוגבל.

אני מבקש מהחברים, כשיקבלו את זיכרון הדברים של הישיבה הזאת, שיענינו היטב במה שנאמר בו, ואלה שימשיכו בישיבה הבאה ישתדלו לרכז את דבריהם כדי שתהיה הישיבה הבאה האחרונה שתוקדש לוויכוח הזה. אנו דנים בנושא הזה שלוש שנים, והכול כתוב ורשום.

אני מקבל את ההצעה של רוב החברים להפסיק עכשיו את הישיבה. הזכרתי את שמות החברים שלא הגיעו היום לרשות דיבור. החברים קדרי ופורת ביקשו לדבר פעם שנייה.

הא' אבן־שושן: הא' אורבך רצה לדבר בישיבה הקודמת. לכן אין לסגור את הרשימה.

הא' בן־חיים: גם הגב' הראבן והא' מנצור ביקשו להירשם לרשות דיבור. תודה למתווכחים ולוועדה.

אני מאחל לכם חג שמח וכשר ונועל את הישיבה.